

«ТІЛЬКИ Б РІДНОГО ПОЛЯ ЗВОРУШЛИВА СТРИЧКА,
/ ТІЛЬКИ Б СІРА СОЛОМА ПРАБАТЬКІВСЬКИХ
СТРИХ...
»(СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ І ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ ЗМІСТ
ПОНЯТТЯ ПРОСТІР У ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ Є.
МАЛАНЮКА)

Лідія Прокопович

Мукачівський державний університет (Україна)

Анотація: В статті розглянуто лінгвостилістичний зміст соціокультурного та екзистенційного наповнення лексико-семантичного поля простір у поетичному дискурсі Євгенія Маланюка. Простежено семантичне зміщення просторових номінацій в сторону філософських категорій буття і призначення людини, часу і простору, свободи і вибору. З'ясування параметрів асоціативно-образного розгортання просторових номінацій у поетичному дискурсі Євгенія Маланюка виявляє часову і індивідуально-авторську специфіку і експресивно-оцінного, і аксіологічного.

Ключові слова: дистрибут, сема, ідіостиль, асоціативно-образні зв'язки, аксіологічні опозиції, екзистенційний зміст.

Однією з особливостей української культури є те, що вона значною мірою розвивалася поза межами України, яка втратила свою державність і опинилася в становищі колонії. «Культура всякого колонізованого народу втрачає свою повноту і цілісність, українську прямо переслідували і забороняли. Внаслідок цього діячі її змушені були шукати можливість для творчої роботи [...] в метрополіях» [Дзюба 1991, 396]. З-поміж таких культурних діячів був Євген Маланюк.

«Історичні обставини склалися так, що духовні потреби західної вітки українського суспільства й характер поезії Євгена Маланюка, – зазвучали в унісон. Внаслідок цього Маланюк став найпопулярнішим поетом-трибуном - прапорноносцем міжвоєнної доби» [Бойчук 1991, 388].

Дослідження мовного портрета Є. Маланюка як фрагмента національного поетичного дискурсу є знаковим моментом повернення поета в Україну, влиття його творів в національний мовно-культурний простір. «Вивчення мовного портрета письменника – це вияв характерних ознак ідіостилію на тлі художньої норми, з'ясування значення індивідуальної практики цього письменника як мовотворця для розвитку поетичної – і ширше – літературної мови» [Сюта 2010, 110].

Вписана у широкий контекст національної поетики, творчість Є. Маланюка була предметом розгляду мовознавців (О. Семенець [Семенець 2000], О. Синельникова,

Т. Терновська [Синельникова, Терновська 1997], Л. Ставицька [Ставицька 1997], О. Тищенко [Тищенко 2014]).

Незважаючи на всеохопний аналіз поетичної, прозової та літературно-критичної спадщини Євгена Маланюка, проведений науковцями зарубіжжя та України, проблема вивчення творчого доробку поета залишається актуальною.

Мовно-естетична репрезентація соціокультурного та екзистенційного простору в творчості поета дотепер поки що недостатньо висвітлені, що зумовлює актуальність теми статті, мета якої – з'ясувати лінгвостилістичний зміст соціокультурного та екзистенційного наповнення поняття простір в поетичному дискурсі Є. Маланюка.

Аналіз поетичних текстів Є. Маланюка засвідчив, що лексичні одиниці на позначення простору виявляють свою яскраву стилістичну природу. Звернімо увагу на лексико-семантичні вияви просторових лексем у поетичних текстах Є. Маланюка. У його ліриці можна виокремити лексеми – прямі показники простору земля, степ, поле, лан, ріка, село і місто й опосередковані, екзистенційні маркери просторової дійсності, які не тільки характеризують континуум щодо його протяжності, насиченості, меж, величини, а й екстрапольовані в поняттєву зону «сфери буття людини».

Пізнання, осмислення категорії простору вербалізують оригінальні образи, в основі яких – метафоричні механізми, які актуалізують сему «поетична творчість»: На ланах душі німої / Таємно спіє засів золотий, / Та в мрії живемо непоборимій, / Що прийде час і зранені степи / Одягнуться в нових поем снопи, / Пов'язані у перевесла рими [Маланюк 1992, 76] (Тут і далі за виданням творів Є. Маланюка вказуємо тільки сторінки з нього. Усі письмівки мої – Л. П.).

Семи «розлука», «втрата», «порожнеча», «біль», домінують в контекстних значеннях номінації степ, поле, пустеля: А між нами - простір ураганом / Хоч вдихнуть, хоч узрїть тебе б де... / Половецьким жихацьким ханом / Полонив тебе синїй степ (170); Навіки розірвані руки / Пустеля віддалі лягла / Вітрами вічної розлуки, / Степами мороку і зла (170).

Інтенсивність вияву почуттів передають просторові метафори, які пов'язані з іменником очі: Куди б не йшли, де б не спинились / Порожнє поле у очах, / Щоб серце судорожніш билось / По непереспаних ночах (533); А в очах Ваших - далеч імлиста, / Бездорожжя, безкрайність, степ... (246). Поетичний зміст цих метафор стосується саме внутрішнього світу, психологічного стану ліричного героя.

Знакова характеристика відчуттів і почуттів людини - *біль*. В індивідуальній мовно-поетичній практиці Є. Маланюка це значення

прочитується в розгорнутій метафорі: Омитий в снігах, снігами витри, - Хай чує той блаженний біль/І, взявши снігову купіль,/Одягне на варязькім вітрі / Сорочку сніжно-білих піль (258). Асоціативно-семантичне розгортання екзистенційного вектора базується на трикомпонентному паронімічному ряді в рамках єдиного віршованого фрагмента: біль – купіль – піль.

Будні еміграційного життя, звичайно, породжували в поета тугу, ностальгію за втраченою землею. Природно, що в перші роки еміграції Є. Маланюк жив болісним почуттям розлуки з рідним краєм, який усе частіше приходив до нього в спогадах дитячих літ та юності: Бо ж там тече козацький Буг / Й не раз червона - Синюха,/ А я там весен вербний пух / І дух землі з дитинства нюхав (7); Мотиваційною основою для метафоризації в цьому разі слугує сема «запах».

Наповнення просторових лексем степ, поле семантикою «туги», «ностальгії» інтенсифікує аксіологічно марковане дієслово сниться: А я на полум'ї розлуки / Назавше спалюю роки / І сниться степ Твій, сниться муки / І на узгір'ях вітряки (101); *Що мені телефони, версалі, експреси? / Нащо грім Аргентини? Чудеса Ніагар? - / Сниться синя Синюха і верби над плесом / Вільний вітер Херсонщини, вітер-дудар / Сниться гомін дубів та прадідівська річка / Бідна хата та тепла долоня сестри / Тільки б рідного поля зворушлива стрічка, / Тільки б сіра солома прабатьківських стріх* (101); Все сниться молоко на вишнях/ Та не на цих, а тих, що там, / Де рідне сонце славу в вишніх / Співа полишеним степам (105); І вчора знову снилась Ти - / З пекучим зойком в тайні зору, / І степ, і села, і хрести / І свист херсонського простору (119); Неспокійно сплю: все сниться грюкіт, / Бо над степом чорний дим (431). Маркерами «свого», «рідного» простору виступають верби над плесом, прадідівська річка, сіра солома прабатьківських стріх, на узгір'ях вітряки, тепла долоня сестри, бідна хата, рідного поля зворушлива стрічка. Та «ідилія спогадів виливалась у вірші суворою реальністю буття» [Салига, 1992, 13]. Там свист херсонського простору! / Там вітер з кришталевих хвиль! / А тут в вікні опустиш штору - / І п'єш самотній смертний біль (101). Позитивно конотованим образам «свого», «рідного» простору протиставлені символи «чужого». У поетичних рядках вони представлені множинними номінаціями телефони, версалі, експреси та власними назвами Аргентина, Ніагар.

Лірично-ностальгійні почуття автора, його спогади про дитинство та юність активують присутні у його поезії образи: село, хата, річка: І в сріблї місяця село, як лаштунки / Театру спогадів (585); *Синя синюшина вода, / Пустка, де сад був і дїм, / Вітер, що юність вітав / Понад простором п'янким* (436); *Ось путній вітер в сонці золотім, / І ловлять ніздрі рідний дїм Ітаки, / І бачать очі свій родинний дїм* (508); Вітер знайомий, мов зовсім свій / Рідний херсонський, сказати б / І увижається день степовий, / Сад і Синюха, і мати (481).

Компонентами просторового образу села виступає номінація хата. Хата не тільки яскравий символ української народної культури, виразник ментальності нації, це, насамперед, конкретно-чуттєвий образ «свого простору»: Лиш чорними очима хитрих вікон / Всміхнуться молодичами хати (140). У міфології хату вважали «жіночою» сферою існування Всесвіту, пристанищем великої Богині-Матері, що підтверджує метафоризація даного поетичного контексту. Осмислюючи хату з аналогією до людини, Є. Маланюк зображує її як таку, що дивиться : Але згадаю / Як хата рідна з-понад стріхи - / Очима дивиться вікон (198); Очі вікон в кожній хаті кров'ю налились (324); Метафорична модель вікно - око деталізована, унаслідок чого сформувався більш повний одухотворений образ хати.

Невід'ємною частиною краєвиду українського села в поезії Є. Маланюка постає вітряк, млин, гребля: *І все частіш в мої безсонні ночі/ Млин Низькодуба глухо двиготить, / Де гребля річку стримує струмками./ А в кінці греблі, зовсім як в тій пісні/ (Там саме, де спиналися підводи),/ Старезні верби гнуться і шумлять(599); А син питає: Як дійти? де шлях?/ І просить рисувати все те саме./ Тополи, хату, сонячні поля, Вітряк понад вишневиими садами / І річку, що як стрічка, чи як спів / Пливе в хвилясту далеч... (599).*

Словесний образ рідного «свого» простору створюють дистрибутиви із семою «запах»: А на столику дихав чебрець, ...І виворожував - із п'їтьми літ-/ Дідизну, степ, Синюху... (527).

Поет все життя «поневірявся в холодній і байдужій чужині». Негативна авторська оцінка міста як «чужого» простору спостережена в епітетних означеннях чорне місто, мертве місто, город страшний. Домінування чорного кольору як екзистенційної ознаки міста помітне в багатьох контекстах (оцінка за кольоросимволікою – чорний – смерть): Але й вночі не спить це чорне місто:/ Заулками, алеями, садами / Минуле в нім блукає як повія./ І тьма кишить від блудних, грішних душ(375); Над мертвим містом недосяжні зорі (463); Внизу ж/ Місто чорно гуло, як печера,/ Угловина тіл і душ (370); І зникає цей город страшний, як нечиста облуда(480).

Тільки в окремих поетичних фрагментах місто репрезентоване як «свій» простір. Про це свідчать позитивно-оцінна характеристика Києва, ойконімів українських населених пунктів: А понад містом – весна! Вітру крилатий помах! (493); Київ втопився в садах, / Медяно яблуні дишуть / Дзвонить Дніпрова вода / В ранішню росяну тишу! (493); Місто мріє на дні, а навколо - високий полон: / Губалівка, Носаль і скелястий двогорбий Гевонт (46).

Релевантний об'єктивному соціально-просторовому устроєві мовний образ міста конкретизують назви: вулиці, авеню, стріти. У структурі поетичного вислову вони:

– реалізують, зафіксоване у словниках пряме лексичне значення: Ось тиша. Ніч. Порожня вулиця. / В чужих сузір'ях вишина (38) – ословлюють оказіональні індивідуально-авторські асоціації:

Плаче вулиця в сивій імлі (406); І от життя веде криву / На злих координатах авеню і стрітів (486).

Індивідуально-візуальні враження Є. Маланюка від Нью-Йорка засвідчує генітивна метафора: Прямокутник блакиті в проваллі Бродвею/ Хвилі каменю й криці (507).

Специфічної естетизації зазнають урбаністично-марковані номінації асфальт, брук: Мовчить асфальт. Я п'яний муками/ Як ніч тиняюся без сну.../ Ні. Тут ось, над одсьими брукми / Вже не зустрінути весну(58).

Уведення в текст назв транспорту трамваї, авта, підземка, автобус, паротяг увиразнює негативну аксіологію міста.: Гудуть трамваї, тремтять авта, / Кричить життя скажена правда / На *Avenue de l'Opera* (97); Задиханий гарячий паротяг / Важкого норд-експресу...(266); *Імліста мжичка*. Прогуде трамвай, / Промчиться по асфальті мокре авто –/ І знову чуть, як виє в голих вітах/ Старого парку хижий листопад(375); Камінних стін тераси димні,/ Закурених поверхів чад/ Ревучий рух в єдинім гімні/ Трамваїв, авт, вогнів, свічад (475); *Димний день. Продзижчала підземка зловісно і лунко*(480); Пропливають незнані трамваї, / Гомонить незнайома юрба / Чом же в серці немудрім співає/ Недоречна херсонська журба?(517); А десь з передмістя /Вже знаходить той чорний важкий автобус,/ *Що промчить чорним вітром по жовтому листю*(531). «Поява, функціонування і розвиток в українській поезії транспортних засобів є яскравим ознаками еволюції поетичного мислення й поетичної мови. Вони не тільки збагатили поетичну мову, а й засвідчили зміни психологічного сприйняття часу і простору людиною (...) та продемонстрували здатність митців розкривати внутрішній світ особистості не лише через реалії природи, а й через створені людиною предмети» [Кравець 2012, 352].

Метафоричне мислення Є. Маланюка є ознакою стилю: І ліхтарі хитаються й скрегочуть, / Мов вішальник на шибениці, *й тиша* / *Все шамкотить сибілою беззубо*,/ І ніч пливе, мов згуба, без кінця (375); І стихне вечір у знеможі,/ Ліхтар розріже темноту (476); Ворожі вулиці і тиша / Ліхтарний хоробливий зір(38). Персоніфікований образ міста формується у дієслівному метафоричному ряду. Показова з цього погляду сполучуваність іменника ліхтарі з поетичними предикатами хитаються, скрегочуть, розріже.

Характерний вияв авторської поетичної екзистенції – це усвідомлення ліричним героєм приреченості, примусовості жити поза батьківщиною: *В вікні сльота і листопад / Вертаються з костелу люди. / Сей дім отчизною не буде*,/ Будинки не замінять хат...(282); *Зі скель хмародряпів дивлюся в бездонну ніч....*(103). Номінації будинки, хмародряпи – не

тільки маркери урбаністичного, цивілізаційного простору, насамперед, це експлікатори психологічного стану ліричного героя, вимушеного жити на чужині.

Здійснене дослідження дає підстави стверджувати, що асоціативно-образна структура художнього простору у мові поезії Є. Маланюка синкретична. Зокрема про це свідчать епітетні, метафоричні, асоціативно - авторські структури переосмислення й оновлення просторових номінацій на тлі збереженої етносемантики і етноконотації.

Поетичні номінації земля, поле лан, степ, дорога, вербалізують екзистенційні роздуми про життєве призначення людини, її творчість, усвідомлення безсилля перед суспільно-політичним устроєм, тоталітарною системою, приреченості, примусовості жити поза батьківщиною. Культурологічно навантажені просторові образи села, міста об'єктивують не тільки номінації сільського і міського простору, а й, насамперед, є визначниками опозиції «свій» – «чужий» простір.

Виконаний в такому руслі розгляд мовотворчості Є. Маланюка виявляє її часпросторову маркованість і свідчить про вписаність у стильову, мовно-естетичну систему української поезії.

Список використаної літератури

- Бойчук Богдан, 1991: Відбронзований портрет Євгена Маланюка. Євген Маланюк. Земна мадонна. Братислава, с.388.
- Дзюба Іван, 1991: Поезія вигнання. Євген Маланюк. Земна мадонна. Братислава, с. 396.
- Кравець Лариса, 2012: Динаміка метафори в українській поезії ХХ ст.: Монографія. Київ, с.352.
- Маланюк Євген, 1992: Маланюк Євген. Поезії. Львів, 686.
- Салига Тарас, 1992: Передмова . Маланюк Євген. Поезії. Львів, с.13.
- Семенець Олена, 2002: Художні системи Б.- І. Антонича, Є. Маланюка: закономірності поетичної мови та ідіостилю. Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка. Серія Філологічні науки. Вип. 27, 317–328.
- Синельникова Лариса, Терновська Тамара, 1997: Метафізика простору й часу в поезії Є. Маланюка. Матеріали міжвузівської наукової конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження Євгена Маланюка. Кіровоград 1997, 53– 56.
- Ставицька Леся, 1997: Образ України в поезії Євгена Маланюка. Культура слова. Вип. 50, 22– 26.
- Сюта Галина, 2010: Лінгвосвіт поезії авторів Нью-Йоркської групи. Київ, с.110.
- Тищенко Олена. 2004: Метафора Євгена Маланюка: (семантико-функціональний аспект). Київ, 41– 45.

THE SOCIOCULTURAL AND EXISTENTIAL CONTENT OF THE CONCEPT
SPACE IN POETICAL WORKS OF Y. MALANIUK

Lydia Prokopovich

The stylistic content of sociocultural and existential filling of the lexical-semantic field "space" in poetic discourse of Yevheniy Malaniuk is observed in the article.

The semantic shift of space nominations towards philosophical categories of existence and mission of a man, time and space, freedom and choice was traced.

Figuring out the parameters of the associative and imaginative deployment of spatial nominations in poetic discourse of Yevheniy Malaniuk reveals the time and individual author's peculiarity and expressive-evaluative and axiological sense.

Keywords: distribution, seme, idiostyle, associative-imaginative connections, axiological oppositions, existential content.